

Eda Benčič Mohar

ABITANTI

nova možnost prezentacije naselbinskega spomenika

Abitanti so majhna vas na južnem robu koprške občine, tik ob hrvaški meji. Podatki o tem, kdaj je nastala, niso znani.

Najstarejše vire sem doslej zasledila v Franciscejskem katastru: karta iz leta 1819 kaže, da je bila obstoječa tlorisna zasnova tedaj že skoraj v celoti izoblikovana.

Naslednje stoletje so nove gradnje nastajale znotraj že zarisanega oboda. Končna podoba vasi, kakršno poznamo danes, se je postopoma oblikovala do prvih desetletij 20. stoletja.

Abitanti so bili še pred drugo svetovno vojno gospodarsko dobro stoječa vas. Premožnejši kmetje so imeli v hlevih pet do šest glav živine. Pridelke so imeli v glavnem za lastno uporabo, prodajali so le mleko, staro živino ter purane in prašiče. Po pripovedovanju nekdanjih prebivalcev je bilo tudi družabno življenje živahno. Nedeljski plesi so na primer pritegnili tudi mladino iz Gradina, Pregare, Koromačev, Pavličev in Reparca.

Življenje je začelo odtekati kmalu po drugi svetovni vojni. Kot mnoge vasi v slovenski Istri so se tudi Abitanti naglo izpraznili. Mladi ljudje so opustili kmetije in se odselili v obalna mesta ali v tujino, kjer so našli novo zaposlitev. Ostalo je le nekaj ostarelih prebivalcev, ki so zadnja leta pomrli. Opustelost vasi se kaže na vsakem koraku: strehe se rušijo, poti, dvorišča in celo notranjščine hiš prerašča robida.

Kljub večdesetletni zanemarjenosti nam celota še vedno razkriva slikovito podobo tradicionalne istrske vasi. Pot do Abitantov vodi po nekoliko zapuščeni, še neokrnjeni pokrajini. Spremlja jo podporni zid iz lepo zloženega peščenjaka, ki ga mestoma prekinjajo vdolbine napajališč za živino. Vas odlikuje zanimiva urbanistična

Domačija "Grundali" v osrednjem delu vasi

zasnova: vstop na severni strani poudarjata velik, lepo oblikovan vaški vodnjak iz leta 1909 in kapela. Pot se nadaljuje proti jugu. Poteka mimo dolgega, ravnega stavbnega niza do osrednjega strnjenege dela, kjer pred domačijo št. 4 zavije, opravi krožno pot po vasi in se konča na istem mestu. Abitanti nimajo lastne cerkve. K verskim obredom so domačini hodili v bližnji Gradin.

Znotraj vasi naletimo na izjemno lepe ambience z domačijami, ki so organizirane v ravne nize in okrog dvorišč. Osrednji del naselja je višinsko poudarjen s skupino hiš, nekdanj bogatejših domačij, ki se dvigajo v tri etaže. Objekti na obrobju vasi so precej nižji, dvoetažni ali celo pritlični. Na vsakem koraku srečujemo bogastvo kamnitih detajlov: tlakovana dvorišča, zunanja stopnišča, lepo oblikovane segmentne loke, okenske in vratne erte, monolitne stebre, ki so nosili baladurje, slikovite dimnike, vodnjake, kamnite strehe svinjakov in kokošnjakov.... Objekti so grajeni iz pravilno klesanih zidakov peščenjaka. Erte iz belega apnenca ostro izstopajo od sedaj golih fasad. Nekateri objekti imajo lepo ohranjene notranjščine. Zanimive so predvsem kuhinje z nizkimi, odprtimi ognjišči, kamnitimi tlaki, zidnimi nišami in notranjimi stopnišči. Eden najlepših tovrstnih primerov je domačija št. 4. Posamezne enote so sklenjene v tako ubrano in popolno celoto, kot so jo znale ustvariti generacije, ki so stoletja napolnjevale vas z življenjem.

Kljub temu, da je stavbno tkivo zaradi polstoletne opuščeniosti precej dotrajano, predstavljajo Abitanti enega najbolj kvalitetnih primerov kulturne dediščine na podeželju slovenske Istre. Vas ima status kulturnega spomenika, znotraj nje pa sta posebej razglašena dva posamezna spomenika: vodnjak ob vstopu v vas in domačija št. 4. Žal pa samo normativno varovanje ne more preprečiti nezadržnega propadanja celote. Kot mnoge druge istrske vasi, ki so po vojni doživele podobno usodo, so se tudi Abitanti znašli na robu fizičnega obstoja.

Abitanti so v primerjavi z drugimi vasi bolj oddaljeni od obalnih centrov. Večja oddaljenost in slaba cestna povezava sta verjetno botrovala dejstvu, da se ljudje sem niso vračali. Tako vasi z okolico še niso okrnile nove gradnje. Le na njenem zahodnem robu je pred nekaj leti nastala črna gradnja, ki je vandalsko posegla v njeno strukturo - po žal predobro znanem vzorcu napovedi smrti spomenika: "Rušenje vsega, kar je staro, in nova pozidava".

Kot kaže, pa se bodo v Abitantih stvari vendarle zasukale drugače. Vas je bila zadnja leta večkrat omenjena v javnih medijih. Pozabljeno in propadajoče naselje so poleg pristojnih strokovnih služb začeli opazati tudi umetniki, novinarji in številni posamezniki, ki jih je prevzela enkratna lepota vasice, ležeče sredi neokrnjene pokrajine. Daleč najbolj vzpodbudno pa je dejstvo, da so se začeli za obnovo vasi zanimati njeni odseljeni "abitanti" (beseda pomeni v ital. "prebivalci"). Slednji je pravzaprav niso nikoli pozabili. Prva generacija, ki je odrasla izven vasi, si je do danes zagotovila existenco in ima sedaj možnost, da se usmeri v obnovo starih domačij. Mnogi lastniki so se zbrali, da pred propadom rešijo svoje prve domove, kjer so preživeli najzgodnejša otroška leta. Do tega trenutka se

Hlev v vzhodnem delu vasi, ki pripada domačiji "Grundali".

je za to odločilo dvanajstih lastnikov, kar pomeni obnovo skoraj polovico objektov v vasi.

Revitalizacija vasi predstavlja zahteven projekt, pri katerem bi morale sodelovati ustrezne strokovne državne institucije. Pred samim načrtovanjem obnove bo namreč treba rešiti določene probleme, kot je na primer zapleteno pravno - lastniško stanje. Podobno kot drugod v Istri se potem, ko so se ljudje odselili, niso izvajali postopki dedovanja. Lastništvo se je avtomatično prenašalo na vse otroke. Tako je prišlo do situacij, da ima ena domačija več lastnikov. Večkrat so podatki v zemljiški knjigi zastareli in so kot lastniki vpisane že davno umrle osebe. Nekaj takih primerov je tudi v Abitantih. Tako stanje predstavlja oviro kakršnemukoli razvoju vasi, zato je treba prebivalcem pomagati rešiti ta problem. Verjetno se bo moralo reševati na ravni občine.

Program oživitve vasi predstavlja velik izziv tudi konservatorski stroki. Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran izdeluje konservatorski program, ki poteka v tesnem sodelovanju z domačini. Njihova programska zasnova bo pomembna orientacija pri iskanju možnosti vpeljave novih namembnosti. Naše sodelovanje je šele na začetku, vendar so se nekateri načrti Abitančanov že jasno izkristalizirali. Stare domove bodo uporabljali kot počitniške hiše, kamor se bodo v prostem času umaknili iz mestnega vrveža in od vsakdanjih obveznosti. Ker se

zavedajo kvalitet prostora, želijo ohraniti tudi notranjščine, v katerih bodo znova zaživele stare kuhinje in kleti. Istočasno se navdušujejo za obnovo tradicionalnega kmetijstva, posebno za pridelavo nakdaj odličnega lokalnega vina. V manjši meri je prisotna želja po razvoju kvalitetne turistične ponudbe.

Prvi obeti za možnost ohranitve vasi so ugodni. Predlogi domačinov niso v nasprotju s spomeniško naravo celote. Idealno za ohranitev dediščine bi bilo, da se v vas povrne način življenja, kakršen je bil do druge svetovne vojne. A to seveda ni mogoče. Ponovna stalna naselitev bi prinesla preveč novih potreb, ki bi posledično pomenile krnitev spomenika. Zgrešeno bi bila tudi načrtovanje skansena, ki bi verjetno kmalu postal nekakšno "naselje duhov". Vrnitev domačinov z živim spominom na čas, ko je vas živela in na način, kot ga sami predlagajo, predstavlja v danih okoliščinah najboljšo možnost za ohranitev in spomeniško prezentacijo vasi.

Na osnovi podrobnega konservatorskega programa se bo izoblikoval izvedbeni projekt obnove. Obravnaval bo tako naselje kot posamezne enote. Osnovno vodilo pri obnovi spomenika bo moralo biti ohranitev celote v urbanistični zasnovi, v materialih in načinu gradnje, v tlorisnih in višinskih gabaritih, v razporeditvi prostorov znotraj objektov ter v stavbnem oblikovanju s poudarkom na negovanju vseh kamnitih in lesenih detajlov. Neizogiben bo sicer vnos nekaterih novih elementov, ki jih zahteva sodoben način življenja, kot so infrastruktura in sanitarije. S pravilnim pristopom pa je možno tudi to storiti brez večjih posledic za obstoječe stavbno tkivo.

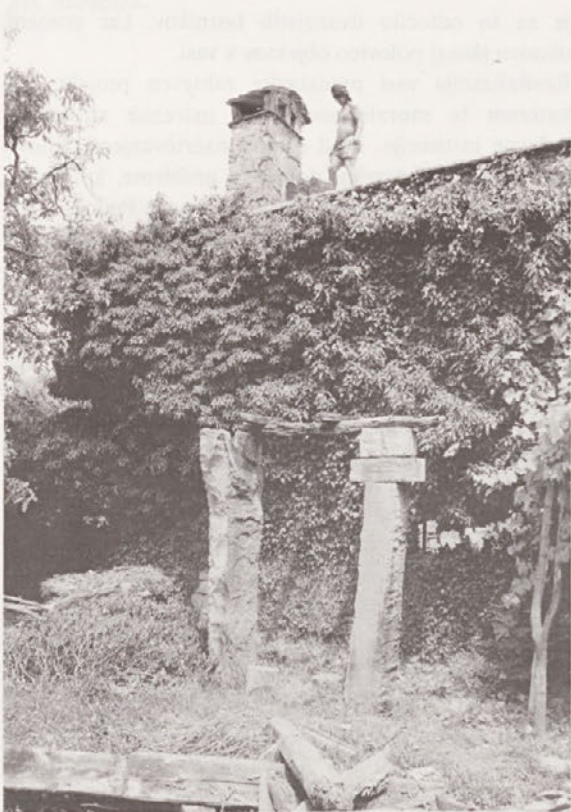
Vsekakor bi revitalizirana vas ob celoviti ohranitvi njene

Svinjak s kamnito kritino.

spomeniške narave postala izjemno kvaliteten življenjski in delovni ambient. Živahno načrtovanje domačinov daje že otipljivo upanje, da Abitantov ne bomo izgubili. Del načrtov so namreč že začeli uresničevati. Streha "Dopijeva" domačije v zahodnem delu vasi je bila že obnovljena na način, da je ohranila vse svoje posebnosti. Pogumna iniciativa Abitančanov ne sme ostati osamljena. Strokovno sodelovanje z našim zavodom že poteka. To je v tem trenutku še posebno pomembno, saj se morajo nekatera nujna dela opraviti nemudoma, torej pred izdelavo konservatorskega programa in končnega projekta. V ta korak smo prisiljeni, saj je nujna takojšnja obnova streh in statična sanacija objektov, ki so dejansko tik pred rušitvijo. Ta dela bodo financirali lastniki sami. Trudimo pa se, da bi jim v bodoče zagotovili finančno in pravno pomoč. Kvalitetna obnova objektov v skladu s konservatorskimi smernicami bo namreč za investitorje velika obremenitev in škoda bi bilo, če je kljub dobri volji ne bi mogli uresničiti.

Lastniki so se s prošnjami že obrnili na Mestno občino Koper. Na Uradu za okolje in prostor bodo poskušali iniciativo uvrstiti v program PHARE. Naš Zavod je predlagal, da se vas uvrsti v seznam spomeniško-varstvenih akcij. Upam, da bomo s skupnimi močmi uspeli, še posebno, ker so Abitanti edinstven primer na območju slovenske Istre. Interes domačinov za prenovu v skladu s konservatorskimi smernicami in njihovo aktivno sodelovanje predstavljata namreč tisti temelj, brez katerega ni mogoče uresničiti zastavljenih ciljev.

"Dopijeva" domačija: monolitna stebra iz peščenjaka, ki sta nosila lesen baladur.